

Motto:

*Przestrzeń święta –
ziemia wybrana przez Boga i oznaczona śladami Jezusa Chrystusa*

Karol Wojtyła

Poemat: „Wędrowki do miejsc świętych”

GEOPRZESTRZEŃ WYDARZEŃ BIBLIJNYCH¹

GEOSPACE OF BIBLE EVENTS

Adam Linsenbarth

Instytut Geodezji i Kartografii

Słowa kluczowe: Pismo Święte, geografia historyczna, archeologia biblijna
Keywords: Holy Bible, historical geography, Bible archeology

Wprowadzenie

Geoprzestrzeń wydarzeń biblijnych to obszar położony na styku trzech kontynentów: Azji, Europy i Afryki, rozciągający się od starożytnej Mezopotamii na wschodzie po dzisiejsze Włochy na zachodzie, i od Turcji na północy po Egipt na południu (rys. 1). Większość wydarzeń opisanych na kartach Starego Testamentu rozegrała się na obszarze zwanym *żywnym półksiężycem* lub *półksiężycem starożytnych cywilizacji*. Obszar ten rozciągał się między dwoma biegunami starożytnej kultury: Starożytnym Babilonem a Egiptem. Pomost pomiędzy tymi dwoma biegunami stanowił obszar Palestyny, obejmujący dzisiejszy Izrael oraz częściowo tereny Libanu, Syrii, Jordanii oraz północnego Egiptu (rys. 2). Przez Palestynę przebiegały główne szlaki handlowe biegnące z północy na południe i ze wschodu na zachód. Dwa z nich, biegnące z północy na południe, to słynna droga nadmorska *Via Maris* oraz druga *Droga Królewska* biegnąca po wschodniej stronie Jordanu. Te szlaki handlowe stanowiły kość niezgody pomiędzy ówczesnymi potęgami na północy a Egiptem. Każda z tych potęg starała się utrzymywać kontrolę nad tymi szlakami, dlatego tereny Palestyny były, na przestrzeni kilku tysięcy lat, terenem wielu wojen i bitew.

¹ Artykuł opracowany w ramach realizacji projektu badawczego Nr 4T12E05229 „Koncepcja kompleksowego systemu informacji czasowo-przestrzennej o zdarzeniach i źródłach historycznych na przykładzie terenów biblijnych” finansowanego przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

Uwarunkowania geologiczno-geomorfologiczne wydarzeń biblijnych

Mówiąc o geoprzestrzeni biblijnej, wyznaczonej przez tzw. żyzny półksiężyc, warto zauważyć, że kształt tego półksiężyca określa zachodnio-północna krawędź arabskiej płyty tektonicznej. Palestyna położona jest na granicy dwóch płyt, tj. wspomnianej płyty arabskiej oraz płyty afrykańskiej. Granicę tych dwóch płyt wyznacza rów tektoniczny przebiegający od Morza Czerwonego wzdłuż Zatoki Akkaba i dalej doliną Jordanu aż do Libanu i Turcji. Ruchy tych dwóch płyt miały ogromny wpływ na ukształtowanie się orografii terenów Palestyny. Ruchy tektoniczne, które miały miejsce w okresie trzeciorzędu spowodowały powstanie, po stronie wschodniej rowu tektonicznego, płaskowyżu transjordańskiego, a po stronie zachodniej wypiętrzenie gór Cisjordanii, zwanych inaczej płaskowyżem zachodnim. Od czasu Miocenu, tj. w ciągu około 30 milionów lat płyta arabska przesunęła się na północ o 107 km w stosunku do płyty afrykańskiej.

Ruchy tektoniczne, które miały już miejsce w późniejszym okresie, tj. w czwartorzędzie, spowodowały pęknięcia poprzeczne, z których najbardziej spektakularnym przekładem jest Równina Jizreel zwana także Doliną Ezdrelon. Wspomniane ruchy górotwórcze spowodowały ukształtowanie się orografii dawnej Palestyny, natomiast dalsze zmiany zachodzące na obszarze Palestyny dotyczyły przekształceń geomorfologicznych, na które niewątpliwie wpływ miały zmiany klimatyczne.

Obszar Palestyny można podzielić na 5 zasadniczych stref przebiegających południkowo, a więc niemal równoległe do Jordanu i Morza Śródziemnego. Są nimi: równina nadmorska, płaskowyż Cisjordanii, Dolina Jordanu oraz płaskowyż Transjordanii (Bednarz, 2000). Równina nadmorska, mająca około 200 km długości, ciągnie się od Ras an Naqura na północy do Gazy na południu. W części północnej równina ta jest bardzo wąska i na odcinku do Karmelu ma od 6 do 10 km szerokości, a następnie poszerza się i w rejonie Gazy jej szerokość dochodzi do 20 kilometrów. Strefę pomiędzy Jaffą a Gazą nazywa się równiną Szaronu. Tereny położone na południe od Jafy to obszary dawnej Filistei.

Szerokość płaskowyżu zachodniego dochodzi do 50–60 km. Część północną tego płaskowyżu, stanowi Galilea, która z kolei dzieli się na Górną i Dolną, a granicę pomiędzy nimi stanowi pasmo gór Hejdar, którego szczyty osiągają ponad 1000 metrów. Dolna Galilea jest natomiast regionem pagórkowatym, a wysokości szczytów gór nie przekraczają 550 m. Dolna Galilea jest poprzecinana licznymi dolinami opadającymi w stronę Morza Śródziemnego oraz w stronę Jeziora Galilejskiego. Pewnym ewenementem w tym regionie jest Góra Tabor, która wznosi się samotnie nad równiną.

Równina Ezdrelon oddziela Galileę od gór Samarii i Judei. Biegnie ona z północnego-zachodu na południowy-wschód. Przecięta jest przez biblijną rzekę Kiszon na zachodzie i przez rzekę Nahal Charod na wschodzie. Powierzchnia tej równiny wynosi około 250 km kwadratowych.

Samaria, tworząca wielki masyw centralny, rozciąga się na południe od równiny Ezdrelon. Jej najbardziej charakterystycznymi górami są: góra Ebal (938 m) oraz góra Garizim (866 m). Przedziela je wąska dolina Nabulus, miejsce gdzie było położone dawne miasto Sychem. Góry masywu centralnego charakteryzują się łagodnymi zboczami od zachodu oraz stromymi zboczami od strony wschodniej.

Na południe od Samarii rozciąga się płaskowyż Judei o wysokościach terenu osiągających w okolicach Jerozolimy ponad 800 m, a w okolicach Hebronu ponad 1000 m. Od

strony wschodniej płaskowyż obniża się gwałtownie przechodząc w Pustynię Judzką. Od strony zachodniej Góry Judzkie opadają stopniami ku Nizinie Nadmorskiej. W części środkowej Gór Judzkich znajdują się Wzgórza Jerozolimskie tworzące antyklinę pomiędzy wzgórzami Betel na północy a wyższymi wzgórzami Hebronu na południu. W okolicy Hebronu góry uzyskują najwyższą wysokość (Dżebel el-Rame – 1029 m). Na wschodzie Góry Judzkie przechodzą gwałtownie w Pustynię Judzką ciągnącą się do Morza Martwego. Na przestrzeni około 20 kilometrów teren opada z wysokości ponad 1000 metrów do 405 metrów poniżej poziomu morza. Wzdłuż Morza Martwego góry Pustyni Judzkiej tworzą prawie pionową ścianę. Pustynne pogórze ma przeważnie spłaszczone wierzchołki i jest poprzecinane głębokimi wyschniętymi korytami strumieni (*wadi*).

Na południe od Hebronu rozciąga się obszar Negebu, w kształcie trójkąta, którego południowo-wschodni wierzchołek wyznacza północny kraniec zatoki Akkaba, a zachodni wierzchołek zlokalizowany jest kilka kilometrów na południe od Gazy. Na obszarze Negebu można wydzielić cztery strefy: północny płaskowyż, wzgórza części centralnej, płaskowyż Paran oraz Góry Eliackie. Na południu Negeb łączy się z Synajem. Wzgórza centralnego Negebu podzielone są na dwie części przez kanion Nahal Zin. Wzgórza te osiągają wysokość 1000 m. Bardzo charakterystyczne dla tego regionu są olbrzymie krater, których głębokość sięga 500 metrów. Największy z nich Maktesz Ramon ma 40 km długości i 10 km szerokości. Dwa pozostałe to Wielki i Mały Maktesz. Są to wszystko kotły erozyjne powstałe w wyniku trwającej kilka milionów lat erozji. Słowo Maktesz oznacza moździerz co doskonale charakteryzuje te olbrzymie krater, odsłaniające skały sprzed setek milionów lat.

Obszarem najdalej wysuniętym na południe jest Półwysep Synaj oddzielający dwa kontynenty: Afrykę i Azję. Od Półwyspu Arabskiego oddziela go Zatoka Akkaba, a od Afryki Zatoka Sueska. Powierzchnia tego półwyspu liczy około 60 tys. kilometrów kwadratowych. Półwysep Synajski dzieli się na trzy strefy. Na północy rozciąga się piaszczysta równina, część środkowa zajmuje płaskowyż wapienny a część południową, która dochodzi do Zatoki Sueskiej, stanowi granitowy masyw górski. Wzdłuż Morza Śródziemnego rozciąga się równina zbudowana ze skał wapiennych i piaskowca. Przez cały środkowy płaskowyż biegnie Wadi el-Arisz zwany w Biblii Potokiem Egipskim, który wyznaczał południowy kraniec Palestyny. W części centralnej znajdowały się niegdyś słynne kopalnie miedzi i turkusów, które były czynne już w trzecim tysiącleciu przed Chrystusem.

Centralny masyw Synaju jest zupełnie oddzielony od innych partii górskich. Tu znajduje się słynny Dżabel Musa (Góra Mojżesza – 2285 m), zwany w Biblii górą Horeb albo górą Synaj. W pobliżu znajduje się najwyższy szczyt tego rejonu Dżabel Khaterina (2637 m). U stóp Góry Mojżesza położony jest klasztor św. Katarzyny zbudowany w VI wieku przez cesarza Justiniana I.

Dolina Jordanu położona jest w rowie tektonicznym stanowiącym unikatowy element krajobrazu w skali światowej. Jordan wypływa ze źródeł położonych na zboczach gór Libanu. W rejonie dawnego jeziora Hule wysokość lustra wody wynosi 5 m, natomiast już na granicy Jeziora Galilejskiego – 205 m poniżej poziomu Morza Śródziemnego. Jezioro Galilejskie zwane także Morzem Tyberiadzkim lub Jeziorem Kineret ma kształt harfy o długości około 20 km, a jego największa szerokość w części północnej dochodzi do 12 km. Maksymalna głębokość jeziora osiąga 50 metrów. Odcinek doliny Jordanu pomiędzy Morzem Galilejskim a Morzem Martwym, którego długość wynosi około 105 km nazywa się el-Ghor, a różnica wysokości lustra wody pomiędzy Morzem Galilejskim a Morzem Martwym wynosi 200 m. Przy ujściu do Morza Martwego Jordan płynie na wysokości ok. 404 m poniżej poziomu Morza Śródziemnego.

Morze Martwe, do którego dopływa Jordan, jest zjawiskiem unikatowym w skali światowej, zarówno z uwagi na jego najniższe położenie (– 405 m) jak i bardzo dużą głębokość dochodzącą do 400 m oraz najwyższy procent zasolenia. W czasach prehistorycznych Morze Martwe stanowiło jeden zbiornik wodny. Obecnie Morze Martwe mające ok. 80 km długości i około 15–20 km szerokości przedzielone jest na dwie części półwyspem Lisan. Długość części północnej wynosi około 56 km. Część południowa zawierająca tylko 5% wód Morza Martwego jest właściwie mielizną osiagającą maksymalnie 6 m głębokości. Cechą charakterystyczną tego zbiornika wodnego jest bardzo duże zasolenie sięgające od 20 do 28% soli, co stanowi sześciokrotnie wyższe zasolenie niż w oceanach. W części południowej z odparowanej solanki uzyskuje się chlorek sodu, potas, magnezyt i bromiany.

Przedłużenie doliny Jordanu w kierunku południowym stanowi dolina Arabów, biegnąca wzdłuż rowu tektonicznego od Morza Martwego aż do Zatoki Akkaba. Jej długość wynosi 165 km, a szerokość waha się na różnych odcinkach od 15 do 30 km. Granicę wschodnią tej doliny stanowią stromo opadające góry Edomu sięgające ponad 1500 m, natomiast od strony zachodniej także zamykają ją niższe góry o wysokości 300–900 m. Bardzo charakterystyczny jest przekrój podłużny tej doliny. Z depresji wynoszącej –405 metrów na granicy Morza Martwego, po 20 kilometrach depresja zmniejsza się do –250 m, po czym teren się podnosi i w części środkowej doliny Arabów osiąga wysokość +250 m. Następnie teren obniża się stopniowo aż do Zatoki Akkaba. Dno doliny pokryte jest w większości twardym żwirem krzemieniowym.

Płaskowyż Transjordański, rozciąga się po wschodniej stronie Jordanu od Góry Hermon na północy po góry Edomu na południu. Płaskowyż ten opada stromo w kierunku doliny Jordanu, a stosunkowo łagodnie w kierunku pustyni syryjsko-arabskiej. Doliny trzech dużych rzek: Jarmuku, Jabboku i Arnonu dzielą ten obszar na cztery obszary: Baszan, Gilead, Moab i Edom.

Północną granicę Baszanu, obecnie zwanego Wzgórzami Golan, stanowi wiecznie ośnieżona góra Hermon (2814 m), a południową – dolina rzeki Jarmuk. Baszan rozciąga się na długości około 60 km, a jego szerokość waha się od 20 do 30 km. Ten bazaltowy płaskowyż ma przeciętną wysokość około 800 m, a jego najwyższe szczyty osiagają ponad 1200 m. Obszar Baszanu stanowiły ziemie bardzo urodzajne, zarówno w czasach biblijnych jak i obecnie. W południowo-wschodniej części Baszanu położony jest wygasły wulkan Chauran (1820 m). Z uwagi na wulkaniczne pochodzenie ziemia Baszanu była i jest bardzo żyzna.

Na południe od rzeki Jarmuk, na przestrzeni 100 km rozciąga się Gilead ukształtowany przez pasma górskie, których szczyty osiagają przeciętnie 800–900 metrów wysokości. Najwyższy szczyt Umm el-Daradz wznosi się na wysokość 1247 m. W czasach biblijnych tereny górzyste pokrywały lasy dębowe i cedrowe, które dziś już nie istnieją. W licznych dolinach pomiędzy wzgórzami ziemia nie była i nie jest tak żyzna jak w rejonach Baszanu.

Rzeka Jabbok oddziela część północną Gileadu zwaną Adzul od południowej nazwaną Belka. W czasach Nowego Testamentu część północną Gileadu nazywano Perea. Na północny zachód od Madaby znajdują się dwa cytowane w Biblii szczyty górskie: Nebo (795 m) oraz Pisga (710 m).

Potok Arnon, który głęboko wciną się w góry i przy ujściu do Morza Martwego jest już kanionem stanowi granicę pomiędzy południowym Gileadem a Moabem. Od południa granicą Moabu jest strumień Zared, a od wschodu pustynia Syryjsko-Arabska. Podobnie jak w Gileadzie, pasma górskie mają przeciętną wysokość ok. 800 m. Szerokość tego płaskowyżu zawiera się w przedziale 40 do 45 kilometrów. W części północnej jest to raczej teren półpustynny nadający się na pastwiska, natomiast w części południowej, dzięki licznym płytkim *wadi*, kraina ta była bardziej urodzajna.

Na południe od Zared (Wadi el-Hesa) aż do zatoki Akkaba rozciąga się terytorium Edomu. Środkowe pasmo górskie miejscami osiąga 1700 m wysokości, natomiast płaskowyż rozciągający się na wschód od tego pasma jest położony na wysokości 1000–1100 metrów. W krajobrazie Edomu przeważa czerwony piaskowiec, co bardzo wyraźnie widać na zdjęciach satelitarnych w rejonie Wadi Rum.

Uwarunkowania klimatyczne

Klimat panujący na obszarze dawnej Palestyny stanowił niewątpliwie jeden z niezmiernie istotnych czynników mających wpływ na przebieg wydarzeń biblijnych. Położenie geograficzne Palestyny odgrywa niezmiernie ważną rolę w kształtowaniu klimatu. Palestyna położona jest na granicy klimatu śródziemnomorskiego oraz pustynnego. Te dwa klimaty ścierają się na stosunkowo wąskim paśmie terenu jaki stanowi Palestyna. Do tego dochodzi ukształtowanie terenu mające bardzo poważne znaczenie w kształtowaniu się tego bardzo różnorodnego klimatu. Klimat śródziemnomorski przeważa w strefie przybrzeżnej, klimat umiarkowany w strefie płaskowyżu, a klimat tropikalny w Dolinie Jordanu. Góry biegnące wzdłuż kraju z północy na południe stanowią barierę dla wiatrów wiejących z zachodu i przynoszących wilgotne powietrze znad Morza Śródziemnego. Nad górami powietrze osusza się i po wschodniej stronie pasm górskich jest już zupełnie suche. Wilgotny klimat dominuje na północy i zachodzie Palestyny, a pustynny i suchy na wschodzie i południu.

Równina nadbrzeżna ma lato gorące a zimę łagodną. Średnia roczna temperatura w pasie nadmorskim wynosi 20°C, w pasie górskim 17°C, a w dolinie Jordanu 25°C. W styczniu, który jest miesiącem najzimniejszym, średnia temperatura stycznia wynosi: na wybrzeżu 12°C, w górach 8–10°C, a w Dolinie Jordanu 12–13°C. Natomiast w sierpniu, który jest najcieplejszym miesiącem, średnie temperatury wynoszą odpowiednio: 24–26°C w pasie nadmorskim, 22–26°C w górach oraz 28–34°C w dolinie Jordanu. Najwyższe temperatury, przekraczające 50°C zanotowano w dolnym biegu Jordanu.

Palestyna ma tylko dwie pory roku: lato, które jest okresem suszy oraz zimę, która jest okresem deszczów. Pora deszczowa zaczyna się w październiku (tzw. wczesne deszcze) i kończy w marcu (tzw. późne deszcze). Największe ulewy występują w grudniu i styczniu. Najwięcej opadów koncentruje się na północy, a najmniej na południu. Średnia roczna opadów na terenie Palestyny wynosi około 500 mm, natomiast dla połowy tego obszaru to zaledwie 200 mm. Najwięcej opadów występuje w Górnej Galilei (1080 mm), a najmniej na terenie Negebu (220 mm). W rejonie Jerycha ilość opadów wynosi 100 mm, a w Eilat położonym nad Zatoką Akkaby tylko 20 mm.

Wiatry panujące w Palestynie uzależnione są od ciśnienia atmosferycznego. W lecie ciśnienie atmosferyczne jest najniższe w części wschodniej znajdującej się po wpływie upałów panujących na pustyni. Natomiast w zimie najniższe ciśnienie występuje nad Morzem Śródziemnym. W lecie wieją głównie ciepłe wiatry północno-wschodnie z rejonu Iranu i Anatolii. Po południu i wieczorem występują jednak regularnie rześkie wiatry zachodnie występujące po zachodzie słońca. Niosą one wilgoć, która skrapla się nad lądem i opada w postaci rosy.

Palestynę, podobnie jak i inne kraje położone w Północnej Afryce, w maju oraz we wrześniu i październiku, nawiedza upalny wiatr pustynny *chamsin* niosący gorące powietrze i drobiny piasku znad pustyni. Zimą z kolei przez około 30 dni wieją wiatry północne, które przynoszą zimne powietrze i powodują występowanie śniegu w pewnych rejonach.

Klimat na terenie Palestyny, w okresie przedbiblijnym, jak i w okresie biblijnym ulegał okresowym zmianom. W okresie postglacjalnym zawartym pomiędzy 7000 a 5000 lat przed Chr. nastąpiło generalne ocieplenie. W latach późniejszych okresy deszczowe przeplatały się z okresami suszy, której apogeum występowało w latach 4300, 3200, 2600, 1500 oraz 1200. Od roku 1200 generalnie występowało więcej deszczy.

Palestyna w okresie przedbiblijnym

Najstarszym znaleziskiem kultury ludzkiej w Palestynie, a prawdopodobnie w całym rejonie Bliskiego Wschodu, są ślady człowieka odnalezione w dolinie Jordanu na południe od Jeziora Galilejskiego, które sięgają dolnego paleolitu, tj. około 500 000 lat przed Chr. (Gądec-ki, 1994). Kolejnym śladem człowieka jest szkielet kobiety z Tabun, odnaleziony w Dolinie Grot położonej po zachodniej stronie gór Karmecl, określony na 40 000 lat przed Chr. Inny przykład to szkielety odnalezione w Grocie Koźłęcia pochodzące z 30 000 lat przed Chr. Na terenie całej Palestyny znajduje się wiele miejsc świadczących o rozwoju kultury ludzkiej, w których odnaleziono różne narzędzia, którymi posługiwali się ludzie w różnych okresach rozwoju cywilizacji. Przeskakując kolejne okresy, warto jednak zatrzymać się nad okresem rozwoju kultury natufijskiej, która pojawiła się w VIII tysiącleciu przed Chr. i obejmowała swym zasięgiem rejon Palestyny aż po Eufrat. Przykładem tej kultury jest Jerycho, gdzie osiedle ludzkie zostało założone ok. 9000 lat przed Chr. i jest uważane za najstarsze miasto świata. Okres chalkolitu (4300–3300), to okres bardzo bogaty w przemiany społeczne i ekonomiczne. Rozwija się w tym czasie kultura gaszulska, której ślady znajdują się na terenie całej Palestyny, a także na północy w Byblos i Ugarit. W samej Palestynie kultura ta miała odmienne formy w części północnej, centralnej i południowej.

Na przełomie V i VI tysiąclecia następuje rozwój cywilizacji Mezopotamii. Powstają m.in. królestwa Uruk, Kisz oraz Ur. Zaczyna się rozwijać kultura szumerycka (3500–3000) wyrażająca się między innymi pojawieniem się pisma szumeryckiego (3000–2400). Sargon zakłada królestwo Akkadu obejmujące Mezopotamię i północną Syrię. Zręby cywilizacji egipskiej datowane są na 3100 przed Chr.

Na początku epoki brązu (ok. 3300) do Palestyny napływają ludy z północy przynosząc nową kulturę i zaludniając tereny północnej i centralnej Palestyny. Na terenach południowych można z tego okresu znaleźć ślady wpływów egipskich. W okresie wczesnego brązu (3300–3050) na terenie Palestyny powstaje wiele osiedli. Okres ten można nazwać okresem urbanizacyjnym w którym poszczególne miast rozwijają się w odrębne jednostki administracyjne (np. Megido oraz Tell el-Ajul). Warto podkreślić, że wiele miast biblijnych ma swoje korzenie właśnie z tego okresu. Większość miast jest ufortyfikowana i ma swoje świątynie. Około 2300 roku przed Chr. ludy koczownicze (Amorycy) zaatakowały Palestynę niszcząc ważniejsze miasta i powodując ich wyludnienie. Następuje załamanie kultury miejskiej i przejście do koczowniczej. Około 1900 r. przed Chr. mieszkańcy Palestyny zostali wyparci przez nowo przybyłą ludność z miast fenickich (Byblos, Ugarit) oraz z wnętrza Syrii. Ludność ta, należąca do wschodnich Semitów, przeszła przez całą Palestynę i doszła do pustyni Negeb. Rozwinęła się nowa kultura dająca początek kultury kananejskiej, która przetrwała do 1200 roku. Ta kultura ukształtowała kraj, do którego przybyli patriarchowie, a później ich potomstwo. Na terenie Palestyny powstało wiele nowych miast, głównie o charakterze obronnym, zlokalizowanych w pasie nadmorskim.

Geoprzestrzeń ważniejszych wydarzeń biblijnych

Wydarzenia biblijne opisane na kartach zarówno Starego jak i Nowego Testamentu (Dy-narski, 2005) miały miejsce w konkretnej przestrzeni geograficznej, jak i w określonych warunkach klimatycznych oraz geopolitycznych. Warunki te zmieniały się na przestrzeni czasu, a wydarzenia biblijne były zlokalizowane w różnych miejscach geoprzestrzeni. Trudno, w krótkim artykule odnieść się do wszystkich wydarzeń, warto jednak zwrócić uwagę na te najważniejsze.

Wydarzenia opisane na kartach Starego Testamentu miały miejsce na olbrzymim obszarze obejmującym prawie cały rejon *żywnego półksiężycza*. Jako początek biblijnych wydarzeń, które można zlokalizować geograficznie, należy przyjąć wędrówki Abrahama i jego potomków, opisane w Księdze Rodzaju. Wydarzenia związane z okresem Abrahama dzieją się na dużej przestrzeni poczynając od dawnej Mezopotamii poprzez obszary Palestyny aż do Egiptu. Wydarzenie to rozpoczyna się w starożytnej Mezopotamii około roku 2000 przed Chr., w miejscowości Ur, skąd Abram wraz z ojcem Terachem powędrował do Charanu, prawdopodobnie drogą prowadzącą wzdłuż Eufratu. Po śmierci ojca Abraham zostaje wezwany przez Boga aby udał się do Kanaanu, gdzie zatrzymuje się w Betel. Z powodu głodu, będącego następstwem suszy, udaje się do Egiptu, skąd powraca do Kanaanu.

Kolejną wędrówką, którą należy odnotować, to wędrówka Jakuba (wnuka Abrahama) z Hebronu do Charanu, skąd powraca po 20 latach do Hebronu. W Efrata koło Betlejem, żona Jakuba, rodzi ostatniego, dwunastego, syna Józefa. Znana jest historia Józefa, sprzedanego przez swoich braci kupcom Madianickim, którzy wywieźli go do Egiptu. Droga tej wędrówki prowadziła przez Synaj. Później do Egiptu docierają bracia Józefa w poszukiwaniu żywności, a następnie ich ojciec Jakub wraz z rodziną. Tam potomkowie Jakuba i Józefa przebywali ponad 400 lat. W ostatnich latach tego okresu wielu Hebrajczyków stało się niewolnikami w cegielniach nowego państwa egipskiego oraz przy budowie nowych miast w Pitom i Ramzes.

Księga Wyjścia opisuje powstanie Izraela jako narodu. Centralną postacią jest Mojżesz, który wyprowadził lud z Egiptu i stał na czele exodusu. Do dnia dzisiejszego nie ma pewności, zarówno co do daty tego wydarzenia jak i dokładnej lokalizacji trasy jaką przemierzali. Przyjmuje się, że wydarzenia te miały miejsce na przełomie XIII i XII wieku przed Chr. Prawdopodobna trasa prowadziła przez rejon Morza Szwarnego, w kierunku góry Synaj (Horeb), gdzie Bóg zawarł przymierze z ludem i przekazał Mojżeszowi Dekalog wyryty na kamiennych tablicach.

Księga Liczb obejmuje okres 38 lat, tj. od dwóch lat po wyjściu z Egiptu i kończy się w przeddzień wejścia do Kanaanu. Trasa wędrówki prowadziła przez Synaj, a następnie przez Negeb. Ponieważ Edomicy odmówili przejścia przez ich teren, Mojżesz wraz z Aaronom prowadzili lud wzdłuż Drogi Królewskiej i opanowali Moab i Baszan.

Księga Jozuego opisuje podbój Kanaanu od momentu przekroczenia Jordanu aż do odnowienia przymierza w Sychem. Podbój Kanaanu rozpoczął się około 1240 r. przed Chr. Bardzo szczegółowo przedstawiono opis podziału Kanaanu między 12 plemion wraz z bardzo szczegółowym opisem przebiegu granic i wykazem miast znajdujących się w ich granicach. Wiele z tych miast nie udało się jednak do tej pory zidentyfikować. W czasie wejścia do Ziemi Obiecanej, zostaje zajętych wiele miast, a część z nich zniszczona. Pada Gilgal, Ajj, Jerycho, Sychem. Pod ciosami Jozuego padły wszystkie ważniejsze miasta na południu, od Kadesz-Barnea aż do Gibeonu. Na północy pada Chasor, który został doszczętnie zniszczony.

Księga Samuela obejmuje okres historii Izraela od śmierci Jozuego do czasów Samuela, tj. okres około 1220 do 1050 r. przed Chr. Była to epoka przejściowa, w której rozproszone

plemiona łączyła jedynie wspólna wiara (Aleksander, 2005). Poszczególni sędziowie stali się lokalnymi lub narodowymi władcami, którzy musieli stawiać czoło licznym zewnętrznym wrogom: Filistynom, Moabitom, Madianitom, Ammonitom i Amalekitom. Wydarzenia te mają głównie miejsce na terenie centralnej Palestyny i na terenie wspomnianych królestw i państw ościennych.

Historię Izraela od końca czasu sędziów do końca panowania Dawida (okres od 1075 do 975) opisują dwie Księgi Samuela. Samuela można uznać jako założyciela monarchii, który namaścił na króla najpierw Saula, a później Dawida. Bardzo znamienne są opisy walk Saula z Filistynami i jego wyprawy przeciw Ammonitom do Jabesz-Gilead. Dokładnie pod względem topograficznym została opisana bitwa pod Mikmas oraz ostatnia bitwa Saula z Filistynami, która rozegrała się na wzgórzu Gilboa.

Dzieje Dawida to w początkowym okresie ciągła ucieczka przed prześladowającym go Saulem i barwne opisy topografii miejsc schronienia, zwłaszcza w rejonie Morza Martwego. Okres panowania Dawida to okres wzmocnienia monarchii, odebranie Jerozolimy Jebusytom i przeniesienie stolicy z Hebronu do Jerozolimy, a także liczne zwycięskie bitwy z Filistynami, Moabitami, Aramejczykami, Edomitami i Amonitami i przygotowania do budowy Świątyni.

Księgi Królewskie opisują cztery kolejne stulecia historii Izraela, poczynając od rządów Salomona i podziału monarchii na królestwo Izraela i Judy. Salomon tworzy 12 okręgów administracyjnych i rozpoczyna budowę Świątyni w Jerozolimie, a także odbudowuje trzy miasta Gezer, Megiddo i Chasor. W 1 Księdze Królewskiej (1Krl 5,1) powiedziane jest, że Salomon panował na obszarze rozciągającym się od Eufratu do granicy Egiptu. Państwa aramejskie oraz Ammon, Maob i Edom regularnie płaciły daniny Salomonowi. Pod koniec rządów Salomona, część jego imperium rozciągająca się na północ od gór Hermon zbuntowała się i utworzyła Królestwo Syrii (Aramu).

Po śmierci Salomona następuje rozłam monarchii na królestwa Judy i Izraela, które nieustannie toczyły ze sobą wojny. Geoprzestrzeń wydarzeń biblijnych w tym okresie obejmuje znacznie większe obszary. W Judzie panowali królowie z linii Dawida. Królestwo Północne obejmowało większą część Palestyny, a kolejnymi stolicami były: Sychem, Penuel oraz Samaria. Juda musiała walczyć, zarówno z Izraelem jak i Egiptem. Faraon Szeszank dokonał najazdu na Judę i splądrował skarby Świątyni i pałacu w Jerozolimie. Za czasów Achaba Izrael walczył z kolei z Syrią i pod Afek odniósł zwycięstwo nad wojskami Ben-Hadada, ale później Achab poległ w bitwie o Ramot-Gilead. Syn Ben-Hadada II, Chazel zdominował zarówno Izrael jak i Judę, opanowując ziemie leżące na wschód od Jordanu.

Za czasów panowania Menachema, króla Izraela, następuje szczyt potęgi Asyrii, która podbija północny Izrael. Tiglat-Pilezar III w roku 733 przed Chr. wprowadza do niewoli Izraelitów. W roku 722 przed Chr., po trzech latach oblężenia pada Samaria, Izraelici zostali deportowani do północnej Mezopotamii w rejonie rzeki Chabor.

Po upadku Samarii, Juda utrzymywała się przez blisko pół wieku jako formalnie niezależne państwo, jednak musiała płacić wysokie haracze, zarówno Asyrii jak Egiptowi. W roku 701 przed Chr., Sennecheryb zajął wiele miast na wybrzeżu Morza Śródziemnego oraz zaatakował Judę zdobywając 46 miast, jednakże odstąpił od oblężenia Jerozolimy. Kolejni władcy Asyrii kontynuowali wyprawy przeciw Egiptowi (Assarhaddon Assurbanipal) przemierzając obszary Judy. Później potęgą stał się Babilon, którego sojusznikiem był Jozjasz. Król Judy Jozjasz poległ w walce z Egipcjanami na polu bitwy pod Meggido w roku 609 przed Chr. W decydującej bitwie pod Karkemisz (605 przed Chr.) Babilończycy pokonali Egipcjan i stali się niekwestionowaną potęgą. Palestyna była nadal państwem buforowym pomiędzy Egiptem i Babilonem. Za czasów Nabuchodonozora, Jerozolima poddała się Babilończykom, a król

Jojakim został uprowadzony wraz z dziesięcioma tysiącami mieszkańców Jerozolimy do Babilonu. Za czasów kolejnego władcy Judy, Sedecjasza, król babiloński uderzył na Jerozolimę (587 przed. Chr.), burząc jej świątynię i deportując całą ludność do Babilonii. Tak rozpoczął się długi okres niewoli babilońskiej, zakończony zgodą założyciela imperium perskiego Cyrusa na powrót Żydów do Jerozolimy (538 przed. Chr.) oraz na odbudowę Świątyni. W opisanym okresie wydarzenia biblijne miały ponownie miejsce na prawie całym obszarze *żyźnego półksiężycy*.

Po niewoli babilońskiej naród izraelski podlegał imperium perskiemu, które zostało później podbite przez Aleksandra Wielkiego (356–323 przed Chr.). Po śmierci Aleksandra Wielkiego, Izrael należał do Ptolomeuszów, ale w 198 r. przed Chr. Palestyna przeszła pod panowanie Seleucydów. W roku 167 przed Chr. wybuchło powstanie pod wodzą braci Machabeuszów i ponownie powstało samodzielne państwo, które objęło Judę, Samarię, Galileę oraz część Zajordanii. W roku 63 przed Chr. Pompejusz zdobywa Jerozolimę i podporządkowuje sobie Palestynę, zostawiając jednak lokalnych książąt. Ten okres dziejów biblijnych opisuje 1 i 2 Księga Machabejska.

Kolejny etap wydarzeń biblijnych to okres związany z Nowym Testamentem. Wydarzenia z tego okresu rozgrywają się głównie na terenie samej Palestyny oraz w części zachodniej obszarów biblijnych. W tym okresie Palestynę tworzyły trzy prowincje położone po zachodniej stronie Jordanu: Judea, Samaria i Galilea oraz dwa okręgi po wschodniej jego stronie: Pera i Dekapol. W roku 40 przed. Chr. Herod Wielki został mianowany w Rzymie królem Żydów i panował do roku 4 po Chr. Po śmierci Heroda Wielkiego królestwo jego zostało podzielone pomiędzy władców zwanych tetrarchami. Archelaus był tetrarchą Judei i Palestyny, Herod Antypas został władcą Galilei i Perei, a Filip tetrarchą obszarów położonych na wschód od Morza Galilejskiego. Po odsunięciu od władzy Archelausa (6 r. po Chr.) Judea i Samaria zostały przyłączone do imperium rzymskiego i były zarządzane przez szereg prokuratorów. W momencie ukrzyżowania Chrystusa prokuratorem był Poncjusz Piłat. W latach 41–44 po Chr. królem całej wschodniej Galilei był Herod Agrypa I. Po śmierci Heroda Agrypy I, cesarz Klaudiusz dokonał podziału królestwa na strefę południową i północną, tworząc dwie prowincje. Prowincja południowa – zwana Judeą – została utworzona z Judei, Samarii, Galilei i Perei i była zarządzana przez Heroda Agrypę II.

Na opisanych terenach miały miejsce wydarzenia przedstawione na kartach Nowego Testamentu i w czterech ewangeliach: św. Mateusza, św. Marka, św. Łukasza oraz św. Jana, a także w Dziejach Apostolskich oraz w listach św. Pawła, św. Piotra, św. Jana i św. Judy. Na terenie Palestyny urodził się i działał Jezus Chrystus. Z obszarem Galilei związane jest miejsce zamieszkania Józefa i Marii – Nazaret, a z Jeziorem Galilejskim okres działalności Jezusa: powołanie uczniów, nauczanie i czynienie licznych cudów. W Galilei znajduje się Kanna Galilejska – miejsce pierwszego cudu, Naim – związane jest ze wskrzeszeniem syna wdowy, Góra Tabor – to miejsce przemienienia. Z Samarią wiąże się opowieść o Samarytaninie oraz spotkanie z Samarytanką przy studni. Rzeka Jordan to miejsce Chrztu Jezusa przez Jana Chrzciciela. Pustynia Judzka – miejsce przebywania Jezusa przez 40 dni na pustyni. Góry Judzkie to Betlejem – miejsce urodzenia Jezusa, a także Jerozolima miejsce nauczania w świątyni, miejsce Ostatniej Wieczerzy oraz drogi i śmierci krzyżowej Jezusa. Jest to stosunkowo krótki okres w dziejach biblijnych obejmujący zaledwie 33 lata.

Geoprzestrzeń biblijna przedstawiona w dziejach Apostolskich jest znacznie szersza i wykracza daleko poza granice Palestyny. Swym zasięgiem, poza samą Palestyną, obejmuje obszary dzisiejszej Turcji, Grecji, Cypru, Krety, Malty i Włoch. Terytoria tych państw przemierzali apostołowie głosząc Słowo Boże. Rzym, miejsce męczeńskiej śmierci św. Piotra i

św. Pawła jest najdalej wysuniętym miejscem na zachodzie objętym wydarzeniami biblijnymi.

Przedstawione powyżej wydarzenia biblijne rozgrywały się w konkretnej przestrzeni geograficznej, która często wyznaczała ich zasięg. Umieszczenie tych wydarzeń w tej przestrzeni geograficznej pozwala na lepsze zrozumienie i analizę tekstów biblijnych. Poza przestrzenią, kolejnymi czynnikami wpływającymi na rozwój tych wydarzeń były: zarówno klimat i jego zmiany w czasie, jak i stosunki geopolityczne wynikające z położenia Palestyny na styku trzech kontynentów. Wnikliwa analiza tych uwarunkowań wymaga dalszych interdyscyplinarnych prac badawczych.

Literatura

- Aleksander D. i P. – red. naukowy, 2005: Przewodnik po Biblii. Oficyna Wydawnicza „Vocatio”, wydanie dziewiąte, Warszawa.
- Bednarz M., 2000: Ziemia umiłowana przez Boga – Geografia Ziemi Świętej. Wydawnictwo BIBLOS, Tarnów.
- Dynarski K. – redaktor, 2002: Pismo Święte Nowego i Starego Testamentu – Biblia Tysiąclecia. Wyd. V. Wydawnictwo Pallottinum, Poznań.
- Gądecki S., 1994: Archeologia Biblijna, t. 1 i 2. Wydawnictwo „Gaudentinum”, Gniezno.

Summary

The events presented in the Holy Bible, both in the New and Old Testament, are located in the geographical space covering huge territory from the old Mesopotamia on the East to the present Rome on the West, and from present Turkey on the North to Egypt on the South. Palestine, which constitutes the centre point of this territory, is located on the boundary of three continents: Asia, Africa and Europe, thus creating a bridge between these territories. The Bible events taking place in particular periods, occurred in various places of this territory. The territory of Palestine is characterised by several geographic and climatic zones. Over the long period of Bible events, both climate and geopolitical conditions changed several times, hence influencing these events.

In the paper geological and geomorphological conditions as well as climatic and geopolitical conditions related to the Palestine territory are presented and their relations with the Bible events are indicated.

Knowledge of Biblical geospace is necessary for proper recognition and understanding of the salvation history described in the Bible. Appropriate description of his geospace is one of basic tasks implemented within the framework of the research project concerning the time-space information system about Biblical events realized in the Institute of Geodesy and Cartography in cooperation with the Jagiellonian University and the Cardinal Stefan Wyszyński University.

dr hab. inż. Adam Linsenbarth, prof. IGiK
adam.linsenbarth@igik.edu.pl
tel. (022) 329 19 00

Rys. 1. Geoprzestrzeń wydarzeń biblijnych; kompozycja fragmentu obrazu Ziemi z MODIS'a i cieniowanego modelu rzeźby z SRTM wykonana przez dr inż. Jacka Drachalę z IGiK
(materiały źródłowe: NASA/GSFC, <http://visibleearth.nasa.gov>, <ftp://eOsrpO1u.ecs.nasa.gov>)

Rys. 2. Geoprzestrzeń biblijnej Palestyny i krajów ościennych; zdjęcie satelitarne MODIS z 8.03.2002 r.
(materiał źródłowy: NASA, <http://visibleearth.nasa.gov>)